

STAROSLOVANSKI KRANJ

A. VALIČ

Gorenjski muzej, Kranj

Kranj, mesto na dvignjenem pomolu nad sotočjem Save in Kokre je v zgodnjem srednjem veku imel važno historično vlogo. Mejnika sta doba preseljevanja narodov in njene velike, kulturno-materialne ostaline v znamenem grobišču na Lajhu ter staroslovanska zapuščina na grobišču v samem središču mesta vse do časa, ko vlogo Kranja prevzame srednjeveška Ljubljana.¹

Prekratek je čas, da bi orisal vso problematiko in izsledke raziskovanj staroslovanskega grobišča okoli farne cerkve v Kranju. Znanemu številu grobov iz leta 1953 med južno stranjo farne cerkve in Prešernovim gledališčem se pridruži leta 1964/65 novo število grobov na zahodnem delu, pred vhomom v cerkev in kasnejšo gotsko fasado srednjeveške arhitekture na današnjem trgu. Obseg grobišča in meja sta relativna, kajti grobovi, čeprav nekoliko razredčeni, morda celo v vrsti, so bili tudi ob sami srednjeveški fasadi ali pa so segali celo pod njo. Gostota grobov je bila večja na prostoru ob cerkvi. Zapadneje je bil med grobovi presledek, kar nam dopušča domnevo, da je skozi grobišče potekala pot od severa proti jugu, proti pomolu na Pungart nad sotočjem Save in Kokre. Domneva se, da je jedro mestne naselbine na osnovi kasnejših urbanističnih in arhitekturnih prvin nastajalo v ožjem okolju farne cerkve² in tako je tudi obstajala komunikacija, ki jo pokrivata današnja Prešernova ulica in Titov trg.

Grobovi so bili praviloma usmerjeni proti vzhodu, z majhnimi odkloni proti jugu ali severu. Skeleti so bili v grobnih jamah položeni na hrbet z rokami ob telesu ali z rokami, prekrizanimi na trebušnem delu ali samo z eno roko ob telesu in z drugo upognjeno v komolcu ter položeno na trebušni del. Najbolj pogosti so enojni grobovi s pridatki ali brez njih, so pa tudi dvojni istočasni in etažni pokopi v različnem časovnem obdobju. Tudi prekopov je bilo večje število oz. ostankov posameznih delov kosti skeleta, ki so ostali in situ pri ponovnem vkopu na približno isto mesto. Ohranili so se močnejši deli osteološkega gradiva.

Znana so staroslovanska grobišča (Bled-Pristava), na katerih so našli v grobovih ostanke deske. Tudi v tem delu grobišča v Kranju je bila v ne-

¹ J. Kastelic, 900 let Kranja. Spominski zbornik (1960) 38—41; W. Schmid, Kranj v davnini v: J. Zontar, Zgodovina mesta Kranja (1939) 5—8.

² C. Avguštin, Zgodovinsko-urbanistični in arhitekturni razvoj Kranja (disertacija, rokopis).

katerih primerih položena deska (jelša, javor) pod hrbet, na levi ali desni strani, od vrha lobanje do kolkov in za vzglavjem. V dveh primerih smo našli tudi žito (pšenico, rž, ječmen), ki je bilo raztreseno po prsnem košu, kar kaže na neki vraževeren moment. (Morda si lahko izposodimo razlago iz Navratilove etnografske beležnice, da so potrosili žito zato, da bi onemogočili črvom dostop k truplu).

Globina grobov variira, od nekdanj makadamskega cestišča pa do ca 1 m globine. Meja grobnih jam nismo zasledili, ker je bila gostota grobov velika in premešavanje humusa intenzivno.

Gradivo, ki je bilo odkrito l. 1964/65, popestruje že znan okvir ketlaške kulture, ki je zastopana okoli farne cerkve v Kranju. Med najdbami najbolj izstopajo dekorativni predmeti, kot so obsenčni obročki v bronu in srebru, različnih variant in tipov, luničasti uhani, prstani, fibule, školjke, deli ogrlice iz steklene mase, antični bronasti novci kot obeski, steklo, dalje uporabni predmeti, kot so železni enorezni noži manjših velikosti do 20 cm dolžine, železne pasne spona, bronasta šivanka (T. 2: 5), majhna statvena utež in nazadnje še ostanki žindre in kosi zlitine srebra ter merjaščevega okla. Tipična keramika je zastopana v nekaj fragmentih in ne ustvarja posebnega vtisa.

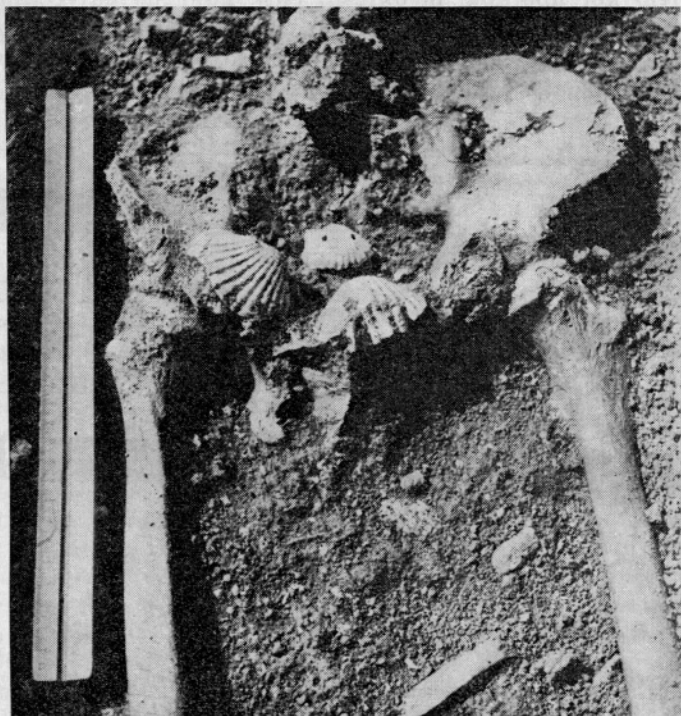
Najbolj številčno so zastopani obsenčni obročki, ki jih imamo za del noše in tradicije. Izdelani so iz brona in srebra, manjših dimenzij do 2 cm in večjih preko 5 cm premera. Nastopajo v znanih tipoloških variantah po obliki, zaključkih in dekorativnih elementih, ki so znani že na bližnjih regionalnih nekropolah, kot npr. Blejski pristavi, na Grajskem sedlu in Bohinjski Srednji vasi ter na koroških najdiščih. Nekateri obsenčni obročki imajo dekorativni dodatek, steklen modro barvan svitek, jagodo ali polieder. Znani so in karakteristični obročki z zavoji z dodatno obešeno verižico, vertikalno obešeno stekleno jagodo ali obroček s tremi bronastimi bikoničnimi jagodami in S zaključkom (T. 2: 4), ki je analogen najdenemu primeru v Köttlachu.

Kot vodilni element ketlaške kulture pa so uhani lunastega tipa, ki so izdelani v dveh tehnikah: so liti v bronu ali tolčeni v bronu in srebru. Liti bronasti so okrašeni v jamičastem emajlu (barvanem), kjer nastopa kot okras stiliziran rastlinski ali živalski motiv (T. 2: 6); na tolčenih bronastih ali srebrnih pa nastopa geometrični okras, vrezane linije ali rastlinski ornament, izveden v tehniki gravure (T. 1: 1, 3, 4, a prednja in b zadnja stran in T. 2: 1, 2, 6). Zanimivo je, da v tem delu grobišča nismo našli »večjih« uhanov, ki so bili izkopani v južnem delu grobišča.

Pomemben vir so uhani belobrdskega tipa (T. 1: 2), ki so izdelani v kalupu iz srebra in okrašeni v imitaciji granulacije in jih lahko označimo kot trgovski import iz panonske ravnine. Naslednji tip uhana, ki se je pojavil na slovanski nekropoli v Kranju istočasno z luničastim uhanom, je srebrn liti uhan s trikrako zvezdo na lunuli (T. 2: 7). Podobne inačice najdemo na Ptujskem gradu in v Arheološkem muzeju v Zagrebu neznane provenience.

Zaponke, ki so vsaka zase svojska umetnostna izpoved in izdelek, predstavljajo pietetni odnos do rajnkega. Zanimiva je okrogla ploščata bronasta fibula, okrašena v jamičastem emajlu s predstavo stilizirane ptice (orla) v vzletu (T. 2: 3), ki je analogna primerom iz vzhodnoslovenskega

ozemlja (Ptujski grad, Stari trg pri Slovenjem gradu, koroška najdišča: na Peravi, v Köttlachu, Judovska vas pri Beljaku); to je pogost motiv upodabljanja in ga zasledimo vse do južne Bavarske. Prav tako sta lepo ohranjeni okrogli bronasti fibuli, okrašeni v jamičastem emajlu, ki imata predstavljen križ in rozeto (T.12: 5, 7). Monetarna fibula iz bronu je nekoliko problematična s predstavo svetniškega lika s spuščenim krilom in odročeni rokami. Klobučaste fibule (T.1: 6) iz bronaste pločevine pri-

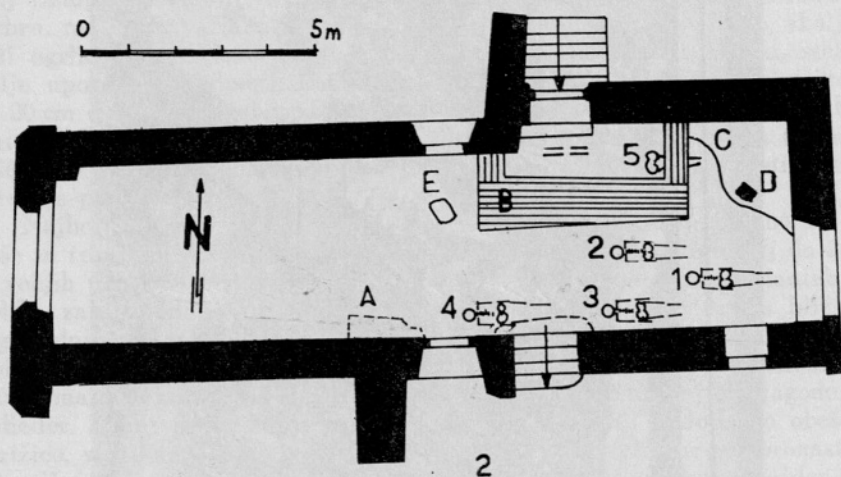
Sl.1. Kranj. Del groba s školjkami kot okras na trebušnem delu

Abb.1. Kranj. Teil eines Grabes mit Muscheln als Schmuck der Bauchgegend

kazujejo preplet elipsoidnih krogov; ta dekorativni element kaže na tujo starejšo tradicijo. Tudi fragmentarno ohranjena dvoramna fibula povečuje število do sedaj najdenih na kranjski nekropoli. Kot dekorativni element se pojavi tudi školjka ob sencih, tako imenovana »lepotka« (T.2: 8), ki ima preluknjan vrh za obešanje. Enak primer poznam iz ustnih virov na Koroškem. Drug primer, kjer je večje število školjk, ki imajo na vrhu dvoje prevrtanih lukenj iz družine *Pectenid*, tvorijo dekoracijo pasu (sl.1). Njih pomen je problematičen (morda skromna oznaka romarstva), prav tako pa kronološko ves grob, čeprav gre za pokop z dvema železnima pasnima sponama. Vendar je grob ležal v višjem globinskem horizontu pod kasnosrednjeveškimi grobovi, ki so bili obrnjeni v smeri sever-jug s pridatki svetinje ali s patriarškim križcem. Smer pokopa skeleta, tipične

slovanske spone in barva kosti pa ga karakterizirata^{jo} kot staroslovanski grob.

Prstani v bronu ali srebru so v tipoloških variantah v obliki zaključkov in ornamentiki podobni primerom iz drugih grobišč v bližnji in daljni okolici. Železni noži so enorezni ter enaki primerom iz drugih staroslovanskih najdišč. Zanimivo je dejstvo, da so bili na določenem sektorju grobišča v večini grobov. Železne pasne sponke, okrogle, polkrožne in pravokotne oblike s prečno iglo kot uporabni in okrasni člen, najdemo največkrat ob levi strani boka. Omenim naj tudi zakladno najdbo srebrnih skledičastih novcev (85 po številu) iz konca XIII. stol., ki so bili odkriti v samem makadamskem cestišču. Kovani so bili v Ogleju v času oglejskega patriarha

Legenda — Legende:

- A — Odpadna jama (najdbe iz kasnolatenskega obdobja — Abfallgrube (Funde aus der Spätlatènezeit))
 B — Zid iz okroglih apnencev (del stavbe, ki časovno sovпада med staroslovanske grobove in gotsko arhitekturo, datirano v l. 1530) — Mauer aus runden Kalksteinen (Teil eines Gebäudes, das zeitlich zwischen die altslawischen Gräber und die gotische Architektur aus J. 1530 anzusetzen ist)
 C — Meja dolomitnega apnenca — Grenze des Dolomitekalksteines
 D — Obredno ognjišče — Liturgische Feuerstätte
 E — Prag iz ploščatega peščenjaka — Schwelle aus einer Sandsteinplatte
 1-6 Staroslovanski skeletni grobovi — altslawische Skeletgräber

Sl. 2. Kranj. Tloris in situacija najdb v renesančni veži v pritličju Mestne hiše (Gorenjski muzej)

Abb. 2. Kranj. Grundriß und Lageplan der Funde im Renaissanceflur des Erdgeschosses im Rathaus (Museums des Oberkrains)

Gregorija de Montelonga in tržaških škofov Arlongusa in Ulrika de Portis. Ta denar je bil takrat v obtoku in je imel veljavo na Kranjskem. Najdba je pomembna, ker časovno loči slovanske grobove od kasnejšega srednjeveškega grobišča, obenem pa ta zakladna najdba srebrnih novcev delno dokumentira politične in nasledstvene preobrate na Kranjskem in v sosednjih pokrajinah med mogočnimi fevdalci, ki jih je doživljal tudi Kranj

pred znojmskim mirom leta 1308.³ Enak način in mesto zakladnega pokopa srebrnih novcev je bilo odkrito v izkopavanjih na Blejskem otoku.

V odnosu do grobišča okoli farne cerkve so problem slovanski grobovi (sl. 2), najdeni v pritličju veže v Mestni hiši v Gorenjskem muzeju.⁴ Prevelika je razdalja od farne cerkve do teh grobov, da bi jih vključili v krog grobov okoli sakralnega prostora. Način pokopa in kulturno-materialni ostanki so enaki, vendar pa se ločijo po kraju pokopa in času. Pri času mislim na tisti čas, ko še ni bil vpliv krščanstva s svojimi pravili toliko močan, da bi vplival na navado in kraj pokopa. Dejstvo je, da obstajajo grobišča tik za hiše ali na svoji posesti, z vplivom krščanstva pa so bila opuščena in pokopavanje osredotočeno okoli cerkve. Le naključje je, da danes lahko govorimo o obstoju dveh grobišč, vendar bo še nadalje ostala samo domneva o velikosti in njihovem časovnem razmerju med seboj. Kasnejša srednjeveška arhitektura je uničila materialni dokaz.

Opisani izbor kulturnega gradiva predstavlja le majhen del najdb, ki so že znane in ki bodo še znane. Dejstvo je, da je staroslovansko grobišče v Kranju še neraziskano na severni in vzhodni strani, pod samo gotško sakralno arhitekturo (da so grobovi v cerkvi pod današnjim tlakom, dokazuje izkop groba v zakristiji leta 1965) in kjer tudi lahko pričakujemo starejše gradbene prvine. Važna bo ugotovitev razmerja sakralnega prostora do staroslovanskega grobišča.

Okrasni predmeti in njihove značilnosti, ki so prišli v grob s pogrebnim obredom, in značilen pokop dokazujejo etnično in kulturno ostalino tedanjega prebivalstva Kranja. Dopolnjujejo okvir ketlaške kulturne skupine vzhodnoalpskega prostora. Mestna naselbina je bila na prehodu prvega tisočletja upravnopolitično središče Krajine. To nam pričajo zgodovinski viri, arheološki dokumenti pa nam ta dejstva potrjujejo; še več — kažejo na kulturne vezi in pota na Koroško, Jadran in Panonsko ravnino. Kulturne vezi so bile močne in stiki tradicionalni, kar nam dokazuje primerjalno gradivo. Ta del grobišča s svojimi značilnimi okrasnimi predmeti obdobja kaže dokaj enotno etnično sliko. Brez dvoma so bili nosilci te kulture Staroslovenci brez kakih tujih primesi. Čeprav lahko iščemo vzore in kulturne vplive na teh predmetih, vendar so bili priljubljeni in lastni naši pretekli nacionalni kulturi. Veliko število izkopanih grobov in bodoče raziskave bodo osvetlile pomembnost in vloga mesta nad sotočjem Save in Kokre v srednjem veku. Ob že znanih najdbah pa lahko domnevamo, da je bilo mesto v tem času obrtno in trgovsko središče pokrajine in tako tudi kulturno žarišče ljudske umetne obrti.

³ B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, (1965) 375.

⁴ A. Valič, Poročilo o izkopavanju in najdbah v veži Mestne hiše v Kranju. Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 13—17.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Altslawische Kranj

Die Stadt Kranj hatte im frühen Mittelalter eine bedeutsame geschichtliche Rolle. Sie dauerte von der Zeit der Völkerwanderung an (die Nekropole Lajh ist eine altslawische Hinterlassenschaft mitten in der Stadt rings um die Pfarrkirche), bis diese führende Bedeutung auf das feudale Ljubljana überging.

Zum bereits im Jahr 1953 freigelegten Teil des altslawischen Gräberfeldes an der Südseite der Pfarrkirche kamen noch mehrere Gräber an der Westseite hinzu, ausgegraben in den Jahren 1964–65 dicht vor dem Eingang in die Kirche, auf dem Platz und mitten unter der mittelalterlichen Front der gotischen Gebäude. Über das Gräberfeld verlief ein Weg. Es ist anzunehmen, daß der Kern einer städtischen Siedlung in der engeren Umgebung der Pfarrkirche entstand und so gab es auch eine Verbindungsstraße, die sich nordsüdlich erstreckte und vom heutigen Stadtplatz bedeckt ist.

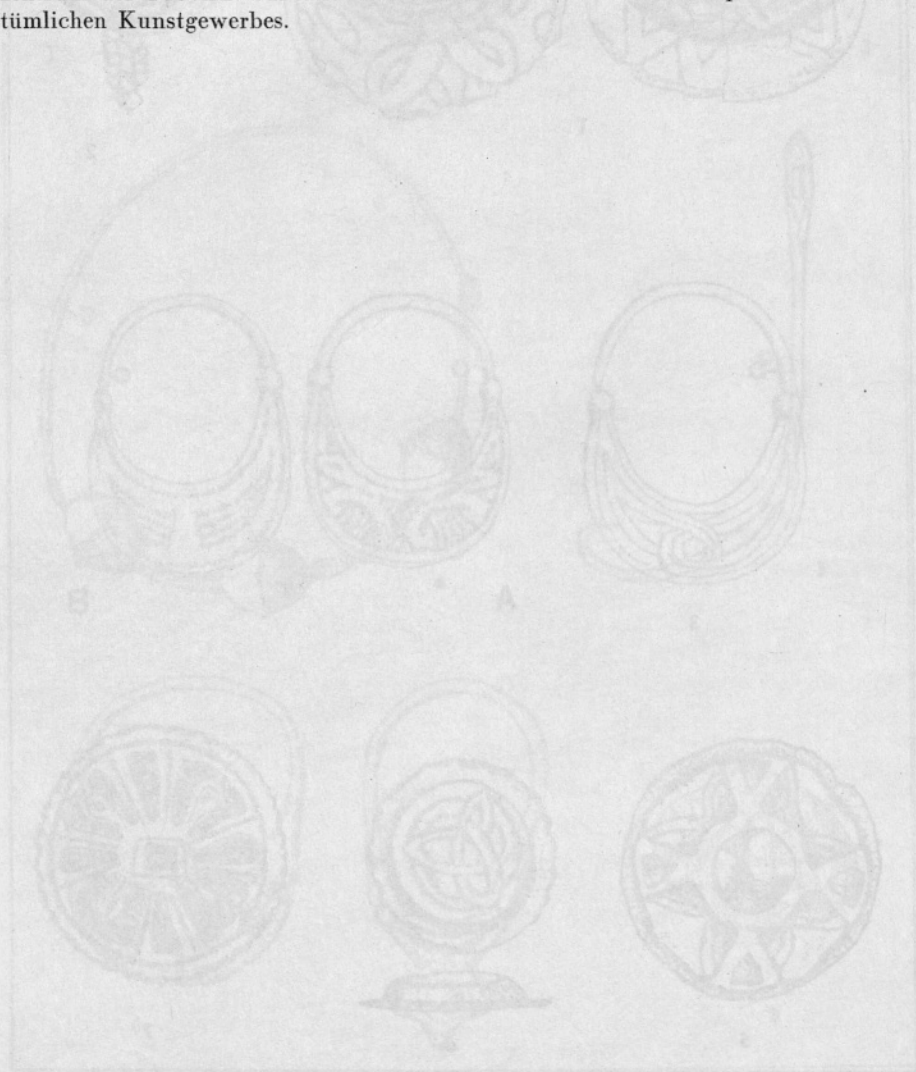
Die Gräber waren in der Regel ostwärts ausgerichtet. Es sind Einzelgräber, Doppelgräber und Etagegräber ausgegraben und Gräben ausgehoben worden. Etliche Gräber enthielten auch verkohlte Erlen- und Ahornbretter. In zwei Fällen ist Getreide (Weizen, Roggen, Gerste) vorgefunden worden; es lag über den Brustkorb verstreut und spricht von abergläubischen Vorstellungen.

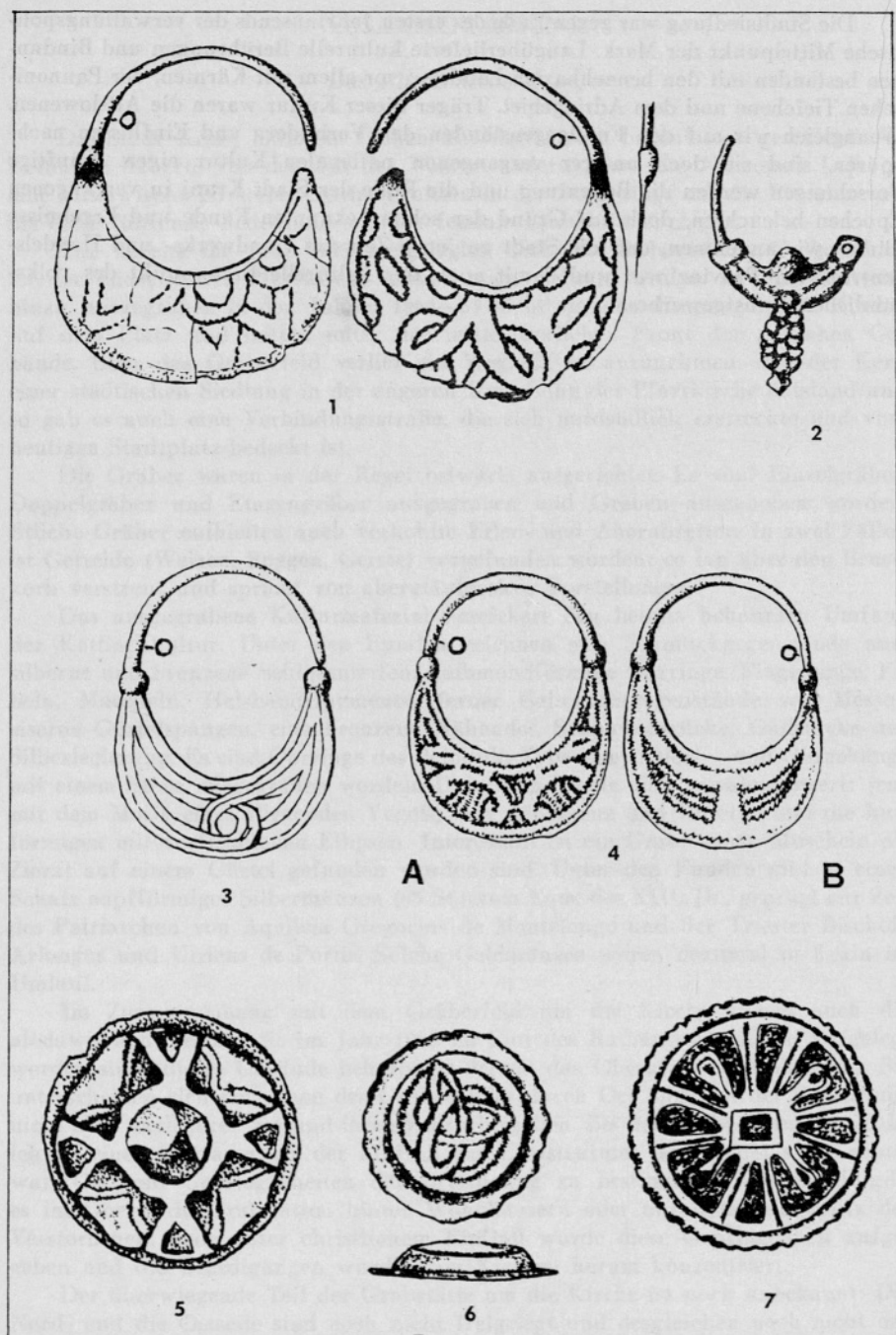
Das ausgegrabene Kulturmateriel bereichert den bereits bekannten Umfang der Kottlachkultur. Unter den Funden zeichnen sich Schmuckgegenstände aus: silberne und bronzene Schläfenreifen, halbmondförmige Ohringe, Fingerringe, Fibeln, Muscheln, Halsbandfragmente, ferner Gebrauchsgegenstände wie Messer, eiserne Gürtelspangen, eine bronzene Nähnadel, Schlackenstücke, Gußstücke aus Silberlegierung. Es sind Ohringe des Belobrd-Typs—importiert— und Ohrgehänge mit einem Stern ausgegraben worden. Unter den Fibeln sind erwähnenswert: jene mit dem Motiv eines fliegenden Vogels, eine mit Kreuz und Rosette, und die hutförmigen mit verflochtenen Ellipsen. Interessant ist ein Grab, worin Muscheln als Zierat auf einem Gürtel gefunden worden sind. Unter den Funden gibt es einen Schatz napfförmiger Silbermünzen (85 St.) vom Ende des XIII. Jh., geprägt zur Zeit des Patriarchen von Aquileia Gregorius de Montelongo und der Triester Bischöfe Arlongus und Ulricus de Portis. Solche Geldmünzen waren dazumal in Krain im Umlauf.

Im Zusammenhang mit dem Gräberfeld um die Kirche stehen auch die altslawischen Gräber, die im Jahr 1966 im Flur des Rathauses in Kranj freigelegt worden sind (dieses Gebäude beherbergt derzeit das Oberkrainische Museum). Sie unterscheiden sich von jenen des Gräberfeldes durch Ort und Zeit der Bestattung, nicht aber nach ihrer Art und ihren Kulturbeigaben. Bei der Zeitbestimmung denke ich an einen Zeitraum, da der Einfluß des Christentums noch nicht stark genug war, Ort und Gepflogenheiten der Beerdigung zu bestimmen. Tatsächlich gibt es im Oberkrain Grabstätten hinter Wohnhäusern oder auf dem Landbesitz des Verstorbenen, doch unter christlichem Einfluß wurde diese Gepflogenheit aufgegeben und die Beerdigungen wurden um Kirchen herum konzentriert.

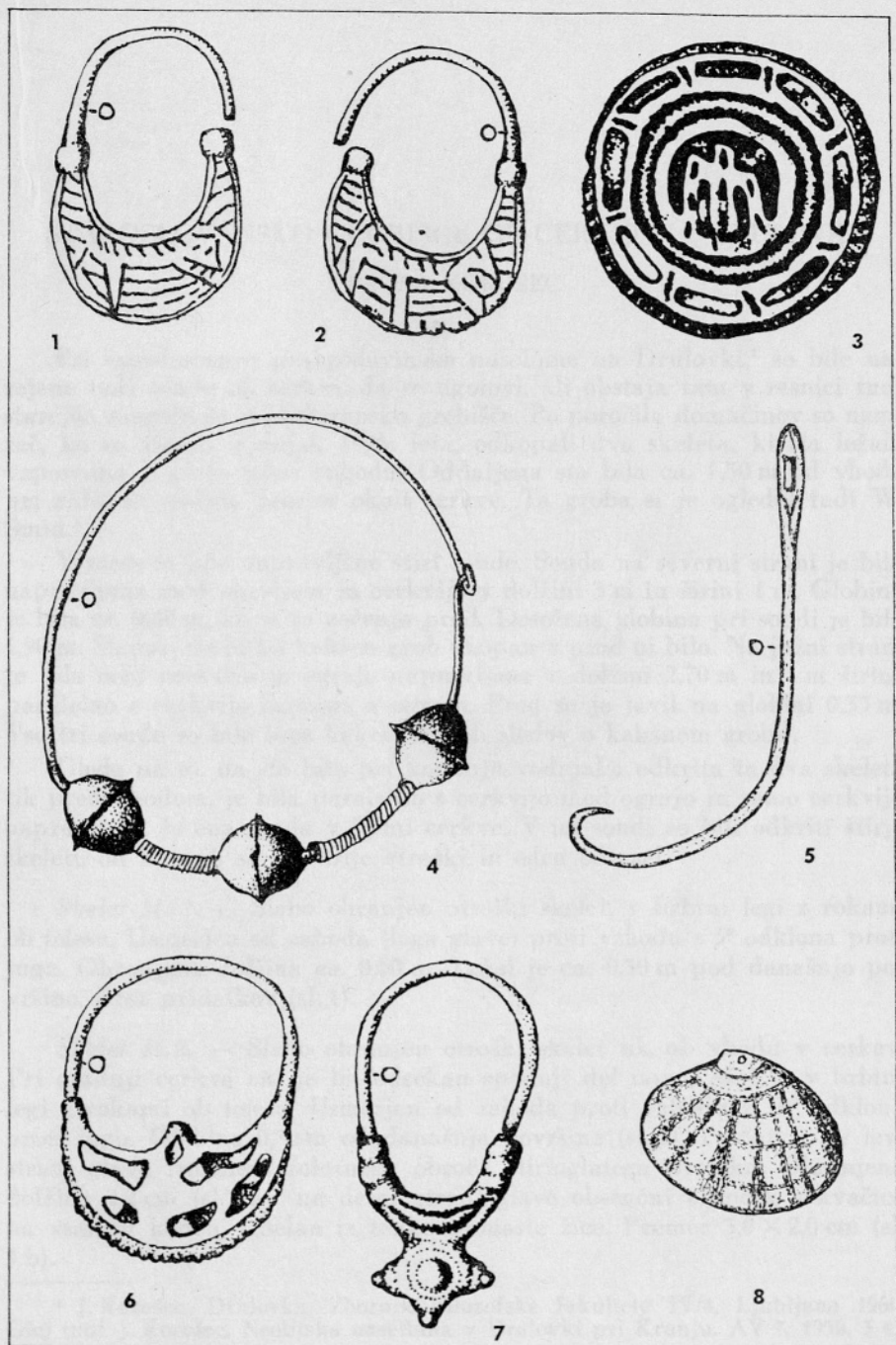
Der überwiegende Teil der Grabstätte um die Kirche ist noch unbekannt: Die Nord- und die Ostseite sind noch nicht freigelegt und desgleichen noch nicht das Innere der Kirche, wo unter dem Estrich der spätgotischen Sakralarchitektur ältere Bauelemente zu gewärtigen sind.

Die Stadtsiedlung war gegen Ende des ersten Jahrtausends der verwaltungspolitische Mittelpunkt der Mark. Langüberlieferte kulturelle Berührungen und Bindungen bestanden mit den benachbarten Ländern, vor allem mit Kärnten, der Pannonischen Tiefebene und dem Adriagebiet. Träger dieser Kultur waren die Altslowenen. Wenngleich wir auf den Fundgegenständen den Vorbildern und Einflüssen nachspüren, sind sie doch unserer vergangenen nationalen Kultur eigen. Künftige Forschungen werden die Bedeutung und die Rolle der Stadt Kranj in vergangenen Epochen beleuchten, doch auf Grund der schon bekannten Funde und Ergebnisse dürfen wir annehmen, daß die Stadt zu jener Zeit das Handwerks- und Handelszentrum der Provinz war und damit auch der kulturelle Brennpunkt des volkstümlichen Kunstgewerbes.

Kranj. 1—7 del grobnih najdb iz staroslovanskega grobišča (izkopavanja 1964/65)
 — Teil der Gräberfunde der altslawischen Grabstätte (Ausgrabungen 1964/65).
 1—7 = 1/1

Kranj. 1—8 del grobnih najdb iz staroslovanskega grobišča (izkopavanja 1964/65)
 — Teil der Gräberfunde der altslawischen Grabstätte (Ausgrabungen 1964/65).
 1—8 = $\frac{1}{1}$